

ВІСНИК ЦЕНТРУ®

Формування урядової коаліції означає формування опозиції

Існує одна річ, про яку всякчас варто нагадувати всім учасникам коаліційних переговорів: їхня відповідальність не обмежується створенням парламентської більшості й уряду. Будівничі парламентської коаліції не лише ділять портфелі. Формуючи коаліцію на основі певних принципів, політичні сили визначають, які ідеологічні протиставлення стають базовими розділовими лініями між владою та опозицією. Цим урядова коаліція визначає роль опозиції у політичній системі і характер її діяльності. Тобто формування коаліції визначає не лише тих, хто прийде до влади, а й майбутній характер політичного процесу: хто з ким і проти кого конкурує, як і з яких питань

У стабільній демократії опозиція є частиною влади

Один з найбільших ризиків формування коаліції – можливість перетворення опозиції на дестабілізуючий і деструктивний чинник у політичній системі. У розвинених демократіях, навпаки, опозиція є частиною системи влади, яка контролює урядову коаліцію, стимулює політичну конкуренцію і сприяє підвищенню ефективності урядової політики. Аналіз відносин між урядом та опозицією у демократичних країнах свідчить про наявність певних закономірностей, які впливають на стабільність політичної системи.

По-перше, ключовий предмет протистояння між владою та опозицією має стимулювати конкуренцію в рамках єдиної політичної системи, а не призводити до її розколу.

У більшості стабільних демократій лінія вододілу між політичними партіями, які змагаються між собою як уряд і опозиція, лежить у площині економічної ідеології. Поділ партійної сцени на лівих і правих найчастіше відображає два головні суспільні інтереси в економіці – інтерес праці й інтерес капіталу. Протистояння цих інтересів, яке втілюється у політичній боротьбі між правими і лівими, – позитивне для економіки країни. Це як дві педалі велосипеда, що крутять натягнутий між ними ланцюг і таким чином рухають цілий механізм. Вони навперемінно перемагають один одного, не руйнуючи, однак, цілої машини.

Політичні партії також можуть представляти інші інтереси, що існують у суспільстві: місто – село, держава – церква, регіональні та етнічні інтереси. Однак найважливішим є те, що протистояння між владою та опозицією на основі базової розбіжності інтересів не має деструктивного для політичної системи характеру. Відповідальність політичних еліт полягає в дотриманні консенсусу щодо найгостріших питань, які можуть спричинити розкол суспільства.

По-друге, для стабільності політичної системи важлива є наявність таких правил політичної боротьби, які дають опозиції змогу стати владою у конституційний і демократичний спосіб.

Це означає відсутність спроб влади маргіналізувати опозицію, витіснити її позицію з суспільного дискурсу, ігнорувати її думку. Політичні гарантії опозиції можуть надаватися через інституційно закріплені привілеї (контроль над певними органами влади, розподіл посад, який дає змогу ефективно контролювати дії влади, доступ до ЗМІ).

Якщо політичні сили, які виграли вибори, намагаються маргіналізувати своїх опонентів, виштовхнути їх у позасистемне поле, ймовірно є розкол політичної системи. Наприклад, прийняття соціалістичних і комуністичних партій на початку ХХ століття в європейських країнах як “агентів впливу” іноземних держав і відсутність співпраці з ними призводили до загострення політичної ситуації, давали підстави для громадянського конфлікту. Лише після

визнання цих партій повноправними учасниками політикуму і встановлення конструктивної співпраці з ними вдалося стабілізувати політичну систему.

У країнах Центральної Європи, в яких на відміну від більшості пострадянських країн після розпаду комунізму почався безперервний процес демократизації та переходу до ринкової економіки, здебільшого становлення партійних систем відбувалося шляхом перетворення колишньої антикомуністичної опозиції на правих – лібералів і консерваторів, а старих комуністичних партій, які пройшли процес люстрації, оновлення і внутрішньопартійної демократизації, – на “нових лівих” – соціал-демократів. В Україні цього не відбулося, бо у цей період політична боротьба в країні розгорталася за національну незалежність і демократію. Тому партійна система в умовах стабільної демократії в Україні формується лише зараз.

“Помаранчева” коаліція – консервація революційних електоральних гасел

Створення коаліції у складі БЮТ, “Нашої України” та СПУ автоматично формує опозицію з Партії регіонів і КПУ. Для формування такої коаліції головним об’єднавчим чинником є спільне “помаранчеве” минуле, Майдан, що символізує боротьбу демократії проти авторитаризму, політичних утисків і фальсифікацій виборів, які для “помаранчевих” виборців уособлюють “синьо-білі” спадкоємці режиму.

Водночас для Партії регіонів та її виборців цієї лінії протистояння не існує, бо вони не вважають себе недемократичними. Тому Партія регіонів вибудувала свою опозиційність до “Нашої України” та БЮТ на інших протистояннях, що лежали на поверхні: Східна Україна – Західна Україна, інтеграція до ЄС і НАТО – інтеграція до ЄЕП, україномовне населення – російськомовне населення, великі промислові міста – малоіндустріалізовані містечка. Такі артикульовані лінії протистояння між

владу та опозицією сприяють консервації поділу українського суспільства за географічною, мовною, цивілізаційною ознакою і зовнішньополітичними орієнтаціями. Хоча частина з цих відмінностей у інтересах – міфи, вони є зручними "орієнтирами" для вибудовування своєї позиції і для політиків, і для виборців.

Загрози для майбутнього України від протистояння між владою та опозицією за цими критеріями очевидні: брак національного консенсусу щодо геополітичного вибору України, загроза втручання Росії, яка підтримує одну з політичних сил, загроза сепаратизму. Крім того, відмінність економічних поглядів між членами "помаранчевої" коаліції обмежує ефективність державної політики. "НУ" наполягатиме на створенні сприятливих умов для інвестицій, недоторканності прав власності, подальшій приватизації, тимчасом як БЮТ і СПУ – на утвердженні соціальної справедливості щодо непрозорої та нечесної приватизації, збільшенні соціальних виплат, підвищенні ролі держави в регулюванні економіки, блокуванні непопулярних реформ (зокрема земельної, реформи системи соціального захисту).

Коаліція "НУ" – ПР: праві проти лівих?

У свідомості виборців і самих політиків відмінності інтересів лівих і правих ще не є визначальними для електоральних уподобань. Партію регіонів не сприймають ані її прихильники, ані опоненти (і серед політиків, і серед виборців) як партію ліберально-демократичної ідеології. Поки що вона справді більше нагадує реваншистський проект завдяки присутності у списку багатьох чиновників кучмівської доби та представників бізнесу лише одного регіону. Очевидно, що, перейшовши в опозицію, БЮТ і СПУ протистоятимуть владі не як носії лівоцентристської ідеології, а як борці зі зрадниками Майдану, з кучмістами й олігархічними кланами. Унаслідок цього решта електорату "НУ" перейде до БЮТ, а Партія регіонів у разі кардинальної відмови від основних програмних гасел може втратити частину своїх виборців на користь Блоку Наталії Вітренко та КПУ.

"Помаранчевий" електорат цю коаліцію сприйматиме не як об'єднання країни, а як змову політичних і бізнесових еліт обох партій для дерибану країни. Існують побоювання, що за урядування такої коаліції будуть повернені пільги для традиційного бізнесу "донецьких", що не сприятиме модернізації української

промисловості, загальмується проведення реформ законодавства для поліпшення бізнес-середовища, зростатиме соціальна нерівність, збільшиться корупція.

Такий варіант дуже негативно сприймають усі "помаранчеві" виборці, а також радикально проросійська частина "синьо-білих". Формування коаліції між "Нашою Україною" та Партією регіонів під гаслами об'єднання країни, яке сформувало б опозицію з БЮТ та СПУ, – те, про що всі мусять думати як про бажане майбутнє. "НУ" та ПР об'єднує подібність економічної ідеології, яка дала б коаліції змогу проводити узгоджену економічну і соціальну політику, спрямовану на бюджетну дисципліну, збільшення інвестицій та активізацію економічного зростання за рахунок створення сприятливих умов для всіх форм підприємництва. В опозиції будуть СПУ і БЮТ, які позиціонують себе як партії лівого центру.

За такого варіанта коаліції теоретично могла б сформуватися нова домінуюча лінія протистояння між урядом і опозицією, яка, як у більшості розвинених демократій, відображає головні суспільні інтереси в економіці – капіталу та найманої праці. Тобто могла б викристалізуватися нова партійна система з базовим розподілом на ліві та праві партії.

Досвід європейських країн засвідчує ефективність такого політичного розподілу для економічного добробуту. Цей уклад змушує конкуруючі групи інтересів працювати в одній упряжці, даючи можливість заробляти тим, хто може, і підтримуючи тих, хто не може, що в результаті сприяє загальному збагаченню країни і підвищенню добробуту всіх соціальних груп. Політична конкуренція правих і лівих сприяла розбудові європейського взірця економіки – капіталізму з людським обличчям.

Політичні партії відповідають за ідеологічний зміст "основного конфлікту" у конкуренції між урядом і опозицією

Вина за те, що лінія протистояння між політичними партіями базується на питаннях, звернених у минуле (боротьба демократії проти репресивного режиму, конфлікт Сходу–Заходу), а не в майбутнє (продовження демократичних та економічних реформ), лежить на самих політичних партіях. "НУ" вибудувала свою передвиборчу кампанію на тезі боротьби з реваншем "синьо-білої" опозиції ("Вони можуть повернутися"). БЮТ також на загрози повернення Партії регіонів до

влади та на зрадї інтересів Майдану колишнім "помаранчевим" союзником. Водночас ПР запропонувала себе як альтернативу економічній неспроможності "помаранчевих" і традиційно вибудувала свою кампанію навколо питань статусу російської мови, членства в НАТО та ЄП. І БЮТ, і ПР артикулювали економічну частину своєї програми на лівих популістських гаслах ("Покращення Вашого життя уже сьогодні", повернення вкладів у Ощадбанку), що ускладнює ідентифікацію їхніх економічних поглядів.

Відсутність змагання партійних програм у виборчій кампанії є наслідком. Причина ж в тому, що позиціонування політичних партій відповідно до їхніх економічних ідеологій не відбулося. Тому ідентифікація виборцями своєї політичної сили відбувається не за економічними поглядами, а за географічними, ціннісними, цивілізаційними ознаками. Це відобразили результати виборів 2004 та 2006 років, які продемонстрували, що кордони базових ідейних розбіжностей пролягають не між різними соціальними групами або прихильниками відповідних економічних ідеологій, а між двома групами регіонів.

З одного боку, такий поділ існуватиме, допоки існуватимуть міфічні та реальні страхи двох частин населення, пов'язані з однією або другою політичною силою. Тобто доки "помаранчеві" виборці відчуватимуть загрозу повернення до авторитарних методів управління, корупції, втрати державного суверенітету на користь Росії, а "синьо-білі" – розриву відносин з Росією, інтеграції до "ворожого" блоку НАТО.

З іншого боку, у майбутньої коаліції є унікальна нагода свідомо переформатувати "основний конфлікт", навколо якого розгортатиметься конструктивна боротьба між владою та опозицією. Багато в чому це схоже на ситуацію в США після громадянської війни, коли перед країною стояв вибір: продовжувати конфлікт між Північчю і Півднем, зробивши його основним конфліктом між партіями, або ж спробувати подолати його, об'єднавши країну і включивши опозицію у політичну систему, і цим закласти початок перебудови партійної системи за іншими лініями протистояння. Від цього великою мірою залежить, як розвиватиметься країна: у протистоянні інтересів регіонів чи у змаганні різних економічних політик. ■

За додатковою інформацією звертайтеся, будь ласка, до директора МЦПД Віри Нанівської за телефоном (044) 484-4400 або електронною поштою vnanivska@icps.kiev.ua.

вісник центру є щотижневою публікацією Міжнародного центру перспективних досліджень, що розповсюджується електронною поштою. Якщо ви хочете бути внесеним до списку розсилання бюлетеня, надішліть інформацію про себе на адресу marketing@icps.kiev.ua, тел. (044) 484-4410, факс (044) 484-4402. Архів **вісника центру** зберігається за адресою <http://visnyk.icps.kiev.ua/>
Редактор **вісника центру** Євген Шульга (shulha@icps.kiev.ua), тел. (044) 484-4400. Передрук матеріалів дозволено з відома Центру.